

Från matematikmaskin till IT

Forskningssekreterare: Gustav Sjöblom

Fokusgrupp: Handel

Slutrapport

2009-02-09

Slutrapport: Handel

Inledning

Jag har varit anställd som forskningssekreterare inom dokumentationsprojektet ”Från matematikmaskin till IT” från 1 juli 2007 till 7 december 2008 och har ansvarat för områdena Transporter, IT-industri och Handel. Inom området Handel har genomförts tre vittnesseminarier på Tekniska museet i Stockholm samt nio intervjuer. I det följande ska jag beskriva inventeringen och urvalet av projekt och miljöer att studera, planeringen och genomförandet av vittnesseminarierna, samt arbetet med redigering och publicering av rapporterna. Slutligen ska jag ge några uppslag för fortsatt forskning och dokumentation.

Inventering och urval

Projektets arbetssätt bygger på ett nära samarbete mellan forskningssekreterare och användare, alltså personer som själva var med om den epok som dokumenteras. Grundtanken är att forskningssekreteraren skall samverka med en fokusgrupp. I arbetet med området Handel präglades samarbetet av att projekttiden inleddes precis innan sommarsemestrarna och därmed av behovet att snabbt skrida till verket med en planering samt att kontakta nyckelpersoner inför vittnesseminarierna. Av denna anledning tillsattes ingen formell fokusgrupp. På inrådan av projektcoachen Per Olof Persson tillfrågades Rolf Holmberg om att vara sammankallande (eller kontaktperson).

Rolf Holmberg har en bred bakgrund inom handelns datorisering som varuhuschef på Turitz, ICA-handlare och entreprenör inom handelsdata genom Retail Business Systems, RBS. Rolf och jag träffades före sommaren och lade upp den grundplan som sedan har styrt arbetet, med ett vittnesseminarium vardera som behandlar dagligvaru- respektive varuhushandelns försörjningskedjor, ett tematiskt vittnesseminarium samt intervjuer med kompletterande perspektiv på handelns datorisering. Rolf förmedlade ett flertal kontakter och kartläggningen av branschen har därefter mestadels gått till så att jag har ringt en person och presenterat projektet och i fått vidare

namn och telefonnummer i en lång kedja. Arbetet med kunskapsöversikten över området Handel gav kompletterande insikter.

Genomförda vittnesseminarier

Det första vittnesseminariet hölls 29 september 2008 och behandlade varuhushandelns datorisering. Panelen bestod av representanter för kedjorna Turitz (EPA), Åhléns, KF (Domus och OBS!) och IKEA, som först presenterade sitt arbete med datorisering under perioden fram till mitten av 1970-talet då datoriseringen i första hand berörde grossistledet, därefter perioden från ca 1975 när datorerna började komma in i själva butikerna. Seminariet visade på intressanta kontraster i angreppssättet, där t.ex. Turitz samarbetade med ADS Anker i ett pionjärprojekt från 1969 och Åhléns satsade på handdatorer för beställning. Utöver kedjorna fanns i panelen representanter för två systemleverantörer, ADS Anker och IBM. I panelen ingick Jan Simonsson, Conny Nordberg, Pär Olov Sparén, Göran Sjöstrand, Kjellåke Wahl, Per Olofsson och Karl-Willy Turegård. Seminariet leddes av mig som forskningssekreterare och finns dokumenterat i rapporten *Varuhushandelns datorisering före 1980*.

Det andra vittnesseminariet genomfördes 20 oktober 2008 och behandlade dagligvaruhandelns datorisering. I analogi med varuhusseminariet byggde upplägget på en kronologisk skiljelinje runt 1975 och på en jämförelse mellan ett antal kedjor: KF, ICA (representerat av ICA Eol och ICA Hakon), Åhléns och Dagab, samt ett antal systemleverantörer. I panelen satt Ulf Croona, Curt Forsman, Bo Holmqvist, Owe Lundell, Conny Nordberg, Bo Palmer, Pär Olov Sparén, Sune Tungström, Karl-Willy Turegård, Christer Wyke. Seminariet leddes av Roland Fahlin och finns dokumenterat i rapporten *Dagligvaruhandelns datorisering före 1985*.

Det tredje vittnesseminariet behandlade EAN-kodens framtagande och begynnande implementering. Panelen bestod av dels två personer som representerade handeln respektive dagligvaruleverantörerna i det svenska och europeiska kommittéarbetet, dels av representanter för handelskedjor som beskrev sitt arbete med streckkoderna. I panelen satt Roland Fahlin, Rolf Lindman, Conny Nordberg, Sven-Åke Nyström, Bo Palmer, Björn Passad, Pär Olov Sparén och Karl-Willy Turegård. Seminariet leddes av mig själv och finns dokumenterat i rapporten *Införandet av streckkoderna i Sverige*.

Planering av vittnesseminarierna

För planeringen av vittnesseminarierna ansvarade huvudsakligen jag själv, även om upplägget såväl som panelens sammansättning diskuterades flitigt med Rolf Holmberg och vissa av paneldeltagarna. Den tematiska indelningen av området Handel var inte självskriven. Den valda lösningen, där varuhushandel och dagligvaruhandel behandlades vid varsitt seminarium medförde en hel del överlappningar vid vittnesseminarierna. Andra tänkbara alternativ hade varit att dela upp handeln i grossist- respektive detaljistled, alternativt att titta närmare på ett fåtal kedjor istället för de breda branschöversikterna som nu genomfördes. Som helhet är jag nöjd med utfallet. Valet av streckkoder som tema för det tredje seminariet var mycket lyckat och ett exempel på en intressant standardiseringsprocess som har fått stora konsekvenser. I efterhand kan jag tycka att streckkodsseminariet hade blivit mer dynamiskt med representation inte bara från handeln utan även från de andra aktörer som ofta mer eller mindre kritiskt deltog i den samtida debatten: Handelsanställdas förbund, Konsumentverket samt Statens Pris- och Kartellnämnd. Denna ambition föll emellertid på tidsbrist och svårigheten att hitta fram till rätt personer med bakgrund i dessa organisationer.

I samtliga fall genomfördes seminarierna utan föregående planeringsmöten med deltagarna. Där emot hade jag förberett ett noggrant underlag med en tydlig struktur för seminariet och tänkbara frågor att diskutera. Vittnesseminarierna var i den bemärkelsen relativt hårt styrda av moderator och bisittare och tydlig indelad i block där alla paneldeltagare med relevant erfarenhet fick göra ett inlägg var. Antalet åhörare var lågt vid bägge seminarierna trots en ganska omfattande informationsspridning. De som väl närvarade var ofta aktiva och tillförde mycket till seminarierna.

Inom området Handel var överlappningen av personer mellan seminarierna stor. Tre personer medverkade i samtliga tre vittnesseminarier och två personer medverkade i två. Detta innebär en begränsning i antalet röster som får komma till tals och medför viss duplicering av uttalanden. Å andra sidan rör det sig om personer som av flertalet av de jag har kontakt har betecknats som verkliga nyckelpersoner i branschen. En fördel är att dessa personer dels har blivit väldigt delaktiga och även kunnat planera och sprida sina uttalanden över de olika temata. En annan aspekt är att det i princip inte finns någon överlappning mellan vittnesseminarierna och intervjuerna. Deltagande i flera seminarier kan därvidlag ses som ett alternativ till en enskild intervju.

Redigering och publicering

Vittnesseminarierna spelades in med ljud och bild. Därefter transkriberades inspelningen och jag genomförde en varsam redigering av manuskriptet i syfte att göra det läsbart och begripligt. Upprepningar och vissa grammatiska fel rensades bort och korrigerades. Ordalydelsen i övrigt har dock inte ändrats och jag har så långt möjligt försökt behålla karaktären av talat språk. I efterhand kan jag konstatera att en högre grad av språklig redigering hade varit önskvärd. En lägre grad av trogenhet mot ljudinspelningen hade kompenserats för av en större tydlighet och läsbarhet.

Innan publicering skickades de redigerade manuskripten ut till seminariedeltagarna och moderatören som fick tillfälle att förtydliga, korrigera och kommentera sina inlägg. I mina instruktioner betonade jag starkt vikten av att rapporten speglar talspråk och den ursprungliga ljudupptagningen. Deltagarna har ändå bidragit med sina ändringsförslag (om dock i väldigt varierande grad), oftast i form av enstaka ord, meningar eller bisatser för att göra tankegångar eller resonemang fullständiga eller tydliga. Jag lade stor vikt vid att få en korrekt och utförlig notapparat, vilket har utgjort en stor del av redigeringsarbetet. I detta avseende var seminariedeltagarna till ovärderlig hjälp. Samtliga deltagare ombads komma med förklaringstexter till begrepp de själva använde, inte minst biografisk information som annars är svår att få tag på.

Intervjuer

Intervjuplaneringen styrdes av en vilja att komplettera vittnesseminarierna genom att ta upp de sidor av handelns datorisering som inte rymdes där, till exempel kortbetalning, handlarens perspektiv, fackhandeln och det fackliga perspektivet. I huvudsak har urvalet emellertid styrts av en vilja att hitta intressanta intervjupersoner, relativt oberoende av övergripande. De intervjuade är Rolf Holmberg (för sin breda bakgrund), Göran Kjellberg (en av de allra första svenskarna som kom i kontakt med datatekniken som stipendiat i USA 1947), Per-Olof Lindblom & Stefan Melander (som arbetade med datoriseringsfrågor på Handelstjänstemannaförbundet), Sören Arlbring (datachef på maskinvaru- och järnfackhandelsgrossisten Luna), Lennart Bernhed (Univac i Göteborg), Christer Jacobsson (som jobbade med kommunikationssystemet DAKOM på Datema och DLF och därefter grundade konsultbolaget Enator), Fred Norling & Bo Holmqvist (VD respektive säljare på det svenska försäljningsbolaget på Hugin Kassaregister), Sune Vallgren (som låg bakom oljebolaget OK:s PLS, ett tidigt kortbetalningssystem), samt Bernhard Gustafsson (VD för pappersgrossisten Pappersgruppen). Utöver dessa intervjuer har jag haft kontakt med personer som representerar bl.a. Kappahl, Systembolaget och Guldfynd, men som inte har velat medverka i en intervju.

Ett uppenbart alternativ hade varit att välja ut ett eller ett fåtal teman för intervjuerna för att få ett mer sammanhållet källmaterial med mer djup. Även om det finns en tendens i den här typen av projekt att prioritera bredd på bekostnad av djup tycker jag ändå att resultatet i sin helhet representerar intressanta nedslag i handelns historia. Nedslagsmetoden öppnade också upp för att intervjua personer med en spännande bakgrund i Sveriges datorisering utöver deras roll inom handeln (Kjellberg, Jacobsson, Bernhed). Jag ser heller inget intervjutema som uppenbart pockade på uppmärksamheten. Intervjuerna karaktäriseras överlag av en mycket hög grad av förberedelse, med detaljerad inläsning och utarbetade intervjuguider. Det har i många fall hjälpt intervjupersonerna att minnas och gett en hög nivå på intervjuerna, även om det i något fall kan ha lett till en alltför hög grad av styrning.

Fortsatt forskning och dokumentation

Uppslag för vidare forskning:

- Kortbetalningssystem
- EDI
- Utrikeshandel och tull
- Fallstudier av enskilda kedjor
- Fackhandeln, t.ex. mode
- Statligt ägda kedjor som Systembolaget, Apoteket
- Sociala perspektiv på handelns datorisering, mer om facket, m.m.

Referenser

Kunskapsöversikt

Sjöblom, Gustav, ”Datoranvändning i handeln i Sverige fram till ca 1985. Kunskapsöversikt för området *Handel* inom projektet ’Från matematikmaskin till IT’” (opublicerad arbetsrapport, 2009).

Tryckta vittnesseminarierapporter

Sjöblom, Gustav (red.), *Varubushandelns datorisering före 1980. Transkript av ett vittnesseminarium vid Tekniska museet i Stockholm den 29 september 2008* (Stockholm, 2009).

Sjöblom, Gustav (red.), *Dagligvaruhandelns datorisering före 1985. Transkript av ett vittnesseminarium vid Tekniska museet i Stockholm den 20 oktober 2008* (Stockholm, 2009).

Sjöblom, Gustav (red.), *Införandet av streckkoder i Sverige. Transkript av ett vittnesseminarium vid Tekniska museet i Stockholm den 22 oktober 2008* (Stockholm, 2009).

Intervjuer

1. Rolf Holmberg (Turitz, ICA, RBS), 3 september 2008
2. Göran Kjellberg (MNA, LM Eriksson, Metro), 16 september 2008
3. Stefan Melander & PO Lindblom (HTF), 30 september 2008
4. Sören Arlbring (Luna), 7 oktober 2008
5. Lennart Bernhed (Univac/Saab Univac/Unisys), 8 oktober 2008
6. Christer Jacobsson (Datema/DLF/Enator), 21 oktober 2008
7. Fred Norling & Bo Holmqvist (Hugin Kassaregister), 21 oktober 2008
8. Sune Vallgren (OK), 24 oktober 2008
9. Bernhard Gustafsson (Esselte/Pappersgruppen), 29 oktober 2008